
СОЦІОЛОГІЯ

Агарков О. А.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ САМОТНІХ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті розглянуто основні напрями і організаційні форми соціального обслуговування самотніх людей похилого віку. Визначено особливості діяльності територіальних центрів соціального обслуговування населення. Наведено результати соціологічного дослідження якості надання соціальних послуг самотнім людям похилого віку в центрах соціального обслуговування.

Ключові слова: самотність, люди похилого віку, соціальна робота, соціальне обслуговування, територіальний центр соціального обслуговування населення.

Для України, як і для більшості країн світу, головною демографічною тенденцією поточного століття є процес старіння населення, що виявляється у зростанні частки осіб похилого віку. Прогнозується, що в наступні п'ять років демографічна ситуація в Україні залишиться складною і характеризуватиметься продовженням депопуляції та подальшим старінням населення. У цілому за прогностичними розрахунками протягом 2012-2016 роках середньорічна кількість наявного населення України буде зменшуватися близько 160 тис. осіб щороку (з 45,73 млн. осіб – у 2012р. до 45,09 млн. осіб – у 2016р.), що переважно пов'язано з природним скороченням, яке викликано складними демографічними процесами попередніх років [3].

У зв'язку з такими демографічними процесами у суспільстві особливого значення в наш час набуває проблема самотності. Самотність – соціально-психологічне явище, емоційний стан людини, пов'язаний з відсутністю близьких людей, позитивних емоційних зв'язків з людьми або зі страхом їх втрати в результаті вимушеної або викликані психологічними причинами соціальної ізоляції [8].

Старість – це завершальний період людського життя, який виражається не тільки в поступовому зниженні можливостей

людського організму, в послабленні здоров'я, занепаді фізичних сил, але і у власне психологічних змінах, таких як інтелектуальний та емоційний відхід у внутрішній світ, у переживання, пов'язані з оцінкою та осмисленням прожитого життя. Отже, літня людина – це зазвичай самотня людина.

Важливого значення у сучасних умовах набувають інститути соціального обслуговування самотніх людей похилого віку, міжвідомча робота з організації соціальної підтримки літніх людей. Це пов'язано зі збільшенням кількості літніх людей серед населення, зміною соціального статусу людини в старості, припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів, самого способу життя і спілкування, а також виникненням різних ускладнень як у соціально-побутовій, так і в психологічній адаптації до нових умов. Все це детермінує необхідність вироблення і реалізації специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з пенсіонерами і літніми людьми

Проблеми людей похилого віку розглядалися в різних аспектах: соціологічному (А. Дмитрієв, З. Саралієва, Л. Шилова та інші), медичному (В. Дільман, А. Рубакін, Д. Чеботарьов), демографічному (М. Бедний, Д. Валентей, А. Кваша), з позиції родинознавства й фемінології (І. Кон, Л. Шинелева).

Значний внесок у розвиток соціальної геронтології зробили сучасні вітчизняні геронтологи М. Александрова, В. Альперович, а також закордонні дослідники, зокрема А. Адлер, Е. Берн.

Накопичено теоретичний матеріал і емпіричний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку (Р. Вебер, Н. Дементьєва, Е. Карюхін, О. Краснова, О. Холостова, Н. Щукіна).

Мета дослідження – визначити особливості надання соціальних послуг самотнім людям похилого віку в закладах соціального обслуговування.

Нормативно-правовою базою для соціальної роботи з літніми людьми в Україні є Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» [1], Закон України «Про соціальні послуги» [2] і Постанова Кабінету Міністрів України «Про діяльність територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» [5]. Відповідно до цих законів у сферу соціальних послуг, що надають самотнім людям похилого віку, входять такі: соціально-побутові, соціально-медичні, психологічні, соціально-правові послуги; матеріальна допомога і проведення соціальної адаптації і реабілітації людей похилого віку.

Допомогу людям похилого віку здійснюють органи соціального захисту населення через свої відділення, які виявляють і ведуть облік, здійснюють різні види соціальної підтримки, пропонують і забезпечують платні послуги.

Соціальна робота у сфері соціального обслуговування людей похилого віку проводиться у таких напрямках:

- соціальне забезпечення, соціальна допомога, створення необхідних матеріальних і фінансових умов для підтримання нормальної життєдіяльності;

- догляд і соціальна допомога у стаціонарних установах Міністерства праці і соціальної політики;

- соціальна робота з людьми похилого віку в територіальних центрах і відділеннях денного перебування;

- догляд і соціальна підтримка на дому [4].

Реабілітація, соціальна адаптація та формування незалежного способу життя літніх у значній мірі залежить від участі в ньому різних фахівців (медиків, психологів, педагогів, дефектологів, соціальних педагогів, фахівців культури, фахівців з реабілітації інвалідів та ін.) У цьому процесі необхідна взаємодія вчених і практиків, державних та недержавних установ, широких верств громадськості, засобів масової інформації. У завдання використуваних технологій входить нейтралізація і усунення причин ізоляції людей похилого віку в соціокультурній сфері; залучення їх до професійної соціокультурної діяльності, надання їм конкретної допомоги відповідно до їх можливостей та інтересів; підтримка літньої людини у сфері дозвілля з урахуванням етнічних, вікових, конфесійних та інших факторів.

До відділень соціально-побутової та медико-соціальної реабілітації приймають непрацездатних громадян не залежно від сімейного стану, які не потребують постійного стороннього догляду і не мають медичних протипоказань для перебування в колективі, на підставі особистої заяви і карти медичного огляду.

Відділеннями організується і проводиться комплекс соціально-оздоровчих заходів, соціально-психологічної, трудової реабілітації, консультацій лікарів та інших спеціалістів, організації дозвілля, спрямованих на підтримання життєдіяльності і соціальної активності пенсіонерів, інвалідів та одиноких непрацездатних громадян.

У територіальних центрах також може надаватися стаціонарне обслуговування непрацездатних громадян, яке здійснюється у стаціонарних відділеннях територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян.

До стаціонарного відділення на постійне проживання та повне державне утримання приймають одиноких непрацездатних громадян, які не мають працездатних дітей і за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду, соціального обслуговування та медичної допомоги.

Стаціонарне соціальне обслуговування громадян похилого віку та інвалідів здійснюють:

- будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів;
- геріатричні пансіонати;
- пансіонати для ветеранів війни і праці;
- психоневрологічні інтернати;
- спеціальні будинки-інтернати для престарілих та інвалідів [6].

Одна з нових форм соціального обслуговування – розвиток мережі спеціальних будинків для самотніх літніх громадян і подружніх пар з комплексом служб соціально-побутового призначення. Основна мета створення таких будинків – забезпечення сприятливих умов мешкання літніх громадян, надання їм соціально-побутової і медичної допомоги, створення умов для активного способу життя, зокрема посиленої трудової діяльності.

Територіальний центр соціального обслуговування є спеціальною установою, яка надає громадянам похилого віку та самотнім непрацездатним громадянам послуги, спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності і соціальної активності.

У територіальному центрі можуть утворюватися такі структурні підрозділи [6]:

- 1) відділення (не менш як два різного спрямування):
 - соціальної допомоги вдома;
 - соціально-побутової адаптації;
 - соціально-медичних послуг;
 - стаціонарне для постійного або тимчасового проживання;
 - організації надання адресної натуральної та грошової допомоги;
- 2) інші підрозділи, діяльність яких спрямована на здійснення соціального обслуговування (надання соціальних послуг) громадянам, зазначеним у пункті 4 Типового положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417 [5].

Для визначення особливостей надання соціальних послуг самотнім людям похилого віку в закладах соціального обслуговування було проведено соціологічне дослідження. У ході соціологічного опитування був розглянутий процес надання соціальних послуг з

позиції громадян, що одержали соціальні послуги в установі соціального обслуговування в 2012-2013 роках. З метою подальшого вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності надання послуг акцент був зроблений на виявленні проблем, що виникають у процесі їх надання.

У соціологічному опитуванні взяли участь 140 самотніх людей похилого віку, з них 62 чоловіки і 78 жінок.

За даними дослідження, найчастіше із пропозицією про надання соціальних послуг до респондентів зверталися працівники органів соціального захисту населення (19,2%). Особливе значення в інформуванні населення мають неформальні канали: спілкування із сусідами й знайомими, у ході яких приводяться конкретні приклади надомного обслуговування і його переваг (40,8%). Значній кількості людей літнього віку й інвалідам запропонували звернутися в центр соціального обслуговування фахівці установ охорони здоров'я (25,5%). Із засобів масової інформації довідалися про соціальне обслуговування тільки 12,5% опитаних. Серед інших джерел одержання інформації учасники опитування назвали адміністрацію району, раду ветеранів і ін., що склало 2%. Таким чином, частка офіційних каналів є досить високою і становить майже 70%. Неформальні канали займають третю частину інформаційного простору.

В анкеті респондентам пропонувалося вказати, послугами яких відділень центру соціального обслуговування вони користувалися в 2012-2013 роках (див. рис. 1).

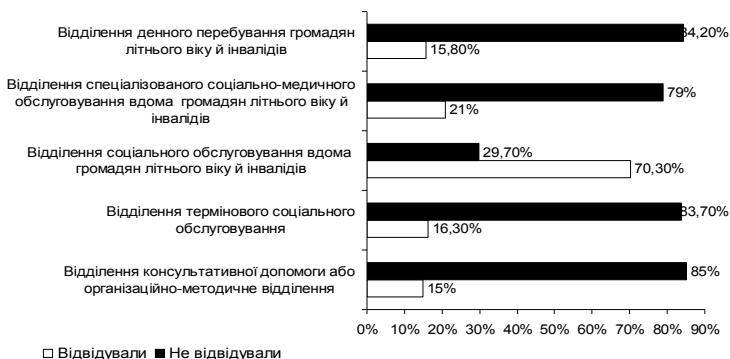

Рис. 1. Розподіл респондентів за відвідуваністю різних відділень центрів соціального обслуговування

Найбільш значимими виявилися послуги, які надають відділення соціального обслуговування вдома громадянам літнього віку й інвалідам. Понад 70 % респондентів вказали, що одержували послуги в цих відділеннях. Другі за значимістю – це послуги, надавані відділеннями спеціалізованого соціально-медичного обслуговування вдома. Послугами цих відділень скористався кожний п'ятий учасник опитування.

Щоб мати уявлення про те, як громадяни літнього віку оцінюють якість соціального обслуговування в центрах, респондентам було запропоновано відповісти на запитання: «Чи задоволені Ви в цілому умовами обслуговування в центрі?». На це питання 95,3 % респондентів відповіли, що повністю задоволені умовами обслуговування, 3,2 % – задоволені частково, 0,5 % – не задоволені. Важко було відповісти на питання 1 % опитаних громадян. Таким чином, у цілому дали позитивну оцінку соціальному обслуговуванню 98,5 % респондентів.

Загальну позитивну оцінку якості соціального обслуговування виразили всі чоловіки, що взяли участь в опитуванні (відповіді «задоволений», «задоволений частково»). Жінки більш критично оцінили соціальне обслуговування, ніж чоловіки. Загальну позитивну оцінку якості соціального обслуговування надали 99 % жінок, що проживають у м. Запоріжжя. Респонденти, що дали негативну оцінку якості соціального обслуговування в цілому, є одержувачами соціальних послуг вдома.

У ході дослідження респондентам було запропоновано оцінити умови обслуговування в центрі, виходячи з наступних позицій (за бажанням респондент мав можливість розширити список критеріїв) (див. рис. 2).

Найбільшою мірою важко було оцінити за пропонуваними критеріями рівень соціального обслуговування респондентам, які або ніколи не відвідували центр, або побували в ньому досить давно. В основному це клієнти відділень соціального обслуговування й спеціалізованого соціально-медичного обслуговування вдома громадян літнього віку й інвалідів, що самостійно не займалися питаннями оформлення документів на соціальне обслуговування.

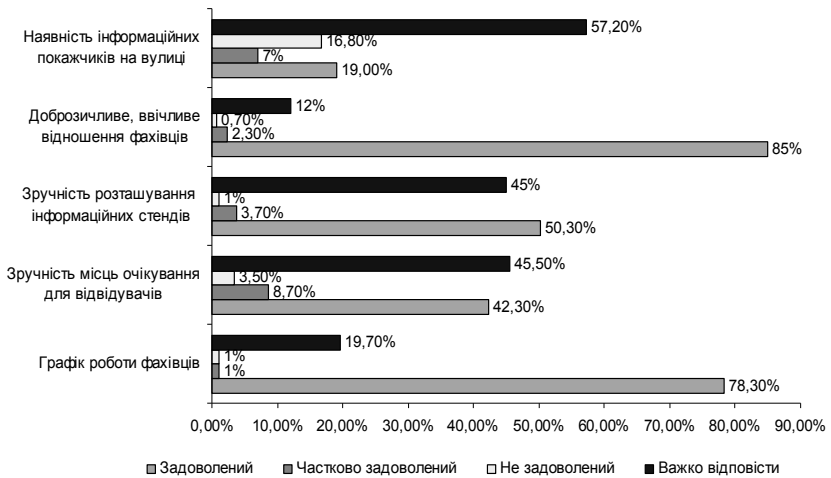

Рис. 2. Задоволеність респондентів окремими складовими соціального обслуговування

Опитування показало, що респонденти зверталися для отримання консультацій з наступних питань:

- призначення матеріальної допомоги (46,7 %);
- отримання соціального обслуговування вдома (23,3 %);
- одержання соціальної підтримки (21,7 %);
- обслуговування відділенням денного перебування (6,7 %);
- інше (1,6 %).

У ході опитування вивчалася частота звернень респондентів за консультативними послугами (скільки разів протягом року людина зверталася за консультаційною допомогою). Понад 41 % респондентів зверталися за одержанням консультаційних послуг один раз на рік, 18,3 % – один раз на півріччя, 33,3 % – один раз на місяць і рідше, близько 7 % – від двох до чотирьох разів на місяць.

У рамках опитування вивчалися проблеми, що існують у наданні консультаційних послуг, для чого респондентів просили вказати, на які питання фахівці консультаційного відділення не змогли надати повну й достовірну інформацію. Більшість опитаних (95 %) вказали, що в ході консультації їх проконсультували в повній мірі. Тільки 5 % респондентів висловили претензії до якості консультаційних послуг, у першу чергу до достовірності інформації.

У цілому відповіді учасників опитування показали, що переважна більшість з них задоволені якістю консультаційних послуг, що характеризує високий рівень професіоналізму фахівців центру соціального обслуговування населення.

У ході опитування респонденти відповідали на запитання про те, чому саме їм необхідне соціальне обслуговування (можна було назвати кілька причин) (див. рис. 3).

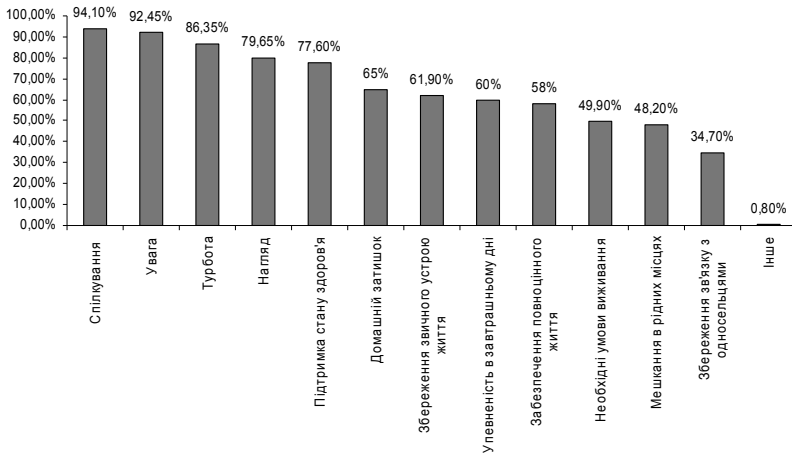

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на питання: «Чому Вам необхідне соціальне обслуговування?»

Головне значення для респондентів має спілкування й увага, потім – турбота і нагляд. Далі по ступеню важливості – підтримка стану здоров'я і збереження домашнього комфорту. Майже кожний другий учасник опитування відзначив, що соціальне обслуговування вдома надає можливість зберегти звичний спосіб життя, продовжити проживання в рідних місцях.

Отже, проведене дослідження дозволяє визначити особливості взаємодії обслуговуваної літньої людини із закріпленим за нею соціальним працівником. Після соціологічного опитування обслуговуваних літніх громадян і проведеного аналізу, можна зазначити, що більшість з них задоволена діяльністю центрів соціального обслуговування населення. Літні люди, не дивлячись на психологічні особливості їх віку, з розумінням і подякою відносяться до соціальної служби, не дивлячись на те, що їх основні проблеми –

самотність, низька якість медичного обслуговування, що надається, погане матеріальне становище.

Таким чином, розвиток системи соціального обслуговування населення у всьому різноманітті його організаційних форм і видів надаваних послуг відбиває прагнення відповідати різним потребам громадян старшого покоління. Повному задоволенню обґрунтованих соціальних потреб перешкоджає, у першу чергу, нестача ресурсів. Крім того, варто вказати на методологічну й організаційну недопрацьованість деяких видів соціального обслуговування.

Таким чином, система соціального захисту самотніх літніх людей у нашій країні наразі ще знаходиться у стадії модернізації, поволі, але неухильно перетворюючись на якісно нову самостійну, багатoproфільну галузь народного господарства, поступово наближаючись за своєю якістю і ефективністю до стандартів європейських і інших економічно розвинених країн. Отже, підвищення рівня та якості життя громадян старшого покоління на основі зміни політики доходів, посилення їх правового захисту, надання соціальних послуг та адресної допомоги, що сприяють нормальній життєдіяльності, залишається однією з цілей державної соціальної політики в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 4. – С. 18.
2. Закон України «Про соціальні послуги» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – С. 358.
3. Інформаційно-аналітичні матеріали з питань праці та соціального захисту населення Запорізької області у 2012 році / Довідник. – Запоріжжя : Акцент, 2013. – 155 с.
4. *Канська А. Й.* Соціальна робота: технологічний аспект: підруч. [для студ. вищ. навч. закл. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 56 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. «Про діяльність територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 1. – С. 10.
6. Соціальна робота: в 3-х ч. – Ч. 3. Робота з конкретними групами клієнтів / [за ред. Т. Семигіної, І. Григи]. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 342 с.

7. Холостова Е. И. Социальная геронтология: Учебное пособие. / Холостова Е.И., Егоров В.В., Рубцов А.В. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и КО», 2004 – 296 с.
8. Швалб Ю. Самотність: соціально-психологічна проблема. / Ю. Швалб, О. Данчева. – К. : «Україна», 1991. – 568 с.

Агарков О. А. Практические аспекты социального обслуживания одиноких пожилых людей.

В статье рассмотрены основные направления и организационные формы социального обслуживания одиноких пожилых людей. Определены особенности деятельности территориальных центров социального обслуживания населения. Приведены результаты социологического исследования качества предоставления социальных услуг одиноким людям преклонных лет в центрах социального обслуживания.

Ключевые слова: одиночество, пожилые люди, социальная работа, социальное обслуживание, территориальный центр социального обслуживания населения.

Agarkov O. A. Practical aspects of single elderly social service.

Basic directions and organizational forms of single elderly social service are under consideration. The peculiarities of activity of territorial centers of social service are defined. The results of sociological research of social services for single elderly quality are at the centers of social service are given.

Keywords: loneliness, elderly, social work, social service, territorial center of social service.

Баршацька Г. Ю.

**СОЦІОКУЛЬТУРНА МАРГІНАЛЬНІСТЬ
КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА**

У роботі проаналізовано соціокультурну маргінальність кризового суспільства. Розглянути парадокси маргінальності. До основних парадоксів маргінальності можна зарахувати «нормальну маргінальність», де маргінальність сприймається як звична; статусна неконсистентність маргінальності, де маргінальними постають такі статуси, які не можуть бути маргінальними за загальнолюдськими уявленнями; демонстративна символізація, категорія людей, які у соціальному плані успішні й соціалізовані, проте обтяжені цим статусом.

Ключові слова: маргінальність, статусна неконсистентність, деривація, масова маргінальність, маргінальний статус.